

OD ČLOVEKA K SVETU**

Povzetek. *Pričujoči prispevek ne analizira toliko obravnavane knjige same, temveč jo predvsem umešča v razvoj znanosti, tako družboslovnih kot tudi naravoslovnih. V tem razvoju zasluži posebno pozornost »ekološki« pristop, ki svojega predmeta ne obravnava izolirano, temveč v součinkovanju z njegovim okoljem. V družboslovju srečamo tak pristop že pri Adamu Smithu in v klasični politični ekonomiji sploh, iz katere izhaja tudi Marx s svojo idejo o humanizaciji narave in naturalizaciji človeka, podobne usmeritve pa srečamo kasneje tudi v zgodovino-pisju (Jared Diamond), psihologiji (Kurt Lewin, Anton Trstenjak) in etiki (Hans Jonas). Podobne tendence srečamo tudi v naravoslovju. V fiziki je tukaj pomemben zlasti Einstein, ki obravnava snov in energijo v tesni povezanosti s prostorom in časom, v biologiji pa Darwin in Haeckel s svojo idejo ekologije, medtem ko obravnava Lovelock kar celotno Zemljo (»Gajo«) kot en sam ekološki sistem, ki je seveda bistveno odvisen tudi od delovanja človeka. V ta okvir sodi tudi Mlinarjeva knjiga, pri čemer pa je treba še poudariti aktualnost obravnavane problematike (globalizacija, informatizacija), povezovanje svetovne problematike z lokalno problematiko Kopra ter izjemno bogastvo vsebine, kar odseva tudi v obsegu teksta in uporabljene literature. Predvsem pa tukaj ne gre za znanost zaradi znanosti, saj se nakazujejo tudi praktične konsekvence, celo v smislu revolucionarne družbene preobrazbe.*

Ključni pojmi: *znanost, naravoslovje, Marx, ekologija, revolucija.*

S knjigami, ki jih jemlješ v roke, se dogaja nekaj podobnega kot s kamni, ki jih mečeš v ribnik. Kakšen droben kamenček, ki čofne vanj, sproži komaj kak valček; čim večji pa je kamen in s čim večjo silo prileti, tem širše valovanje se širi krog njega, pogosto vse do roba ribnika, nakar se znova odbije proti sredini.

---

* Dr. Jan Makarovič, upokojeni profesor Univerze v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

S knjigami je podobno. Nekatere samo bežno prelistaš, prebereš včasih na dušek kakšno napeto zgodbo, poiščeš kakšno pomembno informacijo in knjigo pač odložiš. Druge ti dajo misliti. Tudi o rečeh, o katerih knjiga sama sploh ne govori. O njihovem pomenu, smislu, konsekvencah, o njihovi uporabi.

Knjiga Zdravka Mlinarja, ki leži na mizi pred menoj, pa je že na pogled podobna nekakšnemu velikemu štirikotnemu kamnu. Poleg nje leži Marxov *Kapital* – in obe sta si vsaj na pogled, vsaj po obsegu kar podobni. Obe vsebujeta kakih 300 tisoč besed; Mlinarjeva celo nekoliko več. Sicer pa obsega že kazalo k Mlinarjevi knjigi več kot šest velikih, gosto tiskanih strani, citirana literatura pa nad tisoč naslovov. Iz obsega sicer ni mogoče sklepati na vsebino, iz kvantitete ne na kvaliteto – vendar ne gre tajiti, da načenja celo vrsto vprašanj, ki se širijo v koncentričnih krogih, podobno kot valovi v ribniku. Na primer:

- Kako žive, čutijo, razmišljajo ljudje v nekem lokalnem okolju, kakršno je koprsko;
- Kakšne načrte in kakšne perspektive imajo za svoj osebni razvoj;
- Kakšne so perspektive razvoja celotne regije;
- Kaj pomeni ta regija za razvoj Slovenije kot celote, za njene odnose z Evropo in svetom;
- Kakšne so perspektive svetovne »glokalizacije«, kot hkratne krepitev lokalnega in globalnega;
- Kakšna je pri tem vloga tehnološke in ekonomske ekspanzije, s posebnim ozirom na razvoj informatike;
- Kako vse te spremembe poglobljajo ali blažijo družbene probleme, povečujejo ali zmanjšujejo družbeno neenakost, širijo ali omejujejo svobodo posameznika;
- Kako se ob tem povečuje ali zmanjšuje človeška ustvarjalnost, pogloblja ali omejuje humanizacija medčloveških odnosov;
- Kako učinkujejo vsi ti procesi na razvoj znanosti, še posebej znanosti o človeku;
- Kako lahko vse te znanosti prispevajo k reševanju ekonomske, politične, socialne in moralne krize sodobnega človeštva? Itd.

Toda v okviru tega kratkega članka se seveda ne utegnemo poglobljati v vsa ta težavna vprašanja. Zato raje ne bomo prodirali v vsebino knjige same, temveč se je bomo lotili »odzunaj«. Opozoriti želimo na nekatere načelne vidike razvoja znanosti, s katerih je mogoče bolje oceniti pomen in smisel Mlinarjevega prispevka.

Znanosti o človeku

Naj se ob množici vprašanj, ki se nam postavljavljajo ob Mlinarjevi knjigi, ustavimo pri *temeljnem* vprašanju sodobnega človeka. Odkar se je človek pojavil nekje v centralni Afriki, kot ena od neštetihi živalskih vrst, je zanj značilen proces nenehne *ekspanzije*: iz svojega prvotnega, dokaj omejenega habitata se je razširil po vseh kontinentih. Ta *ekstenzivna*, prostorska ekspanzija pa je bila seveda mogoča šele na osnovi *intenzivne*, na osnovi vse učinkovitejšega obvladovanja njegovega naravnega okolja. Pa ne samo to. Po Marxu napreduje človekovo napredovanje pri obvladovanju okolja, kot *humanizacija narave*, z roko v roki z *naturalizacijo človeka*. Družbeni razvoj temelji po njegovem na prilagajanju okolju, podobno kot biološki, le da v tem primeru ne gre več samo za naravno, temveč za *umetno*, od človeka samega preoblikovano okolje, za *produktivne sile*, od katerih je odvisen razvoj *produkcijskih odnosov*. Vloga tega okolja postaja v teku družbenega razvoja vse pomembnejša. Tako si lahko pojasnimo, zakaj prevladujejo v zgodnejših fazah razvoja v družbi predvsem *personalni* odnosi, neposredni odnosi med ljudmi samimi, kasneje pa *predmetni*, odnosi med ljudmi in stvarmi (Marx, 1986: 77; prim. Marx in Engels, V: 204). Pri tem Marx niti ni posebno originalen, saj izhaja iz bogate miselne tradicije francoskega razsvetljenstva in angleške politične ekonomije. Adam Smith denimo že jasno razlikuje med posameznimi fazami tehnološko-ekonomskega razvoja – lovom, živinorejo, poljedelstvom in trgovino – ter ugotavlja, kako vplivajo na oblikovanje družbenih odnosov.

Velja pa priznati, da je Marx v svojem pojmovanju produktivnih sil izrazilo enostranski, saj jih opredeljuje izrecno kot »materialne« (Marx in Engels, IV: 105), pozabljajoč na očitno dejstvo, da mora človek naravo najprej razumeti, jo obvladati *miselno*, preden jo lahko *materialno* obvlada. Čeprav sam ugotavlja, da si človek v nasprotju z živaljo najprej napravi načrt, preden se loti nekega posla (Marx, 1986: 166), zaostaja v svojem zanemarjanju *idealnih* produktivnih sil celo za svojimi predhodniki, kakršen je Condorcet s svojo sijajno razpravo o napredkih človeškega *duha (sic)* ali Auguste Comte. Prav Comtova teorija o miselnem razvoju človeštva od »teološkega« k »pozitivnemu« stadiju pa obenem lepo dopolnjuje Marxovo opažanje o napredovanju od personalnih družbenih odnosov k predmetnim. Teološke predstave so namreč *subjektivne*, izhajajo iz pomanjkljivega poznavanja zunanjega sveta; nasprotno pa teži »pozitivna« znanost k *objektivnosti* ter tako zagotavlja njegovo vse učinkovitejše obvladovanje. Podobno razmišlja v novejšem času tudi Francis Fukuyama, ki pripisuje zato ključno vlogo v družbenem razvoju prav znanosti (Fukuyama, 1992: 72). Vse večja objektivnost spoznavanja pomeni vse večjo proizvodno učinkovitost. V proizvodnji sami se zato človeška delovna sila vse bolj dopolnjuje s *predmetnimi* produkcijskimi

faktorji, fizičnim in duhovnim kapitalom. Delovno intenzivna proizvodnja prerašča v kapitalsko ter informacijsko intenzivno.

Ob vsem tem pa je še posebej zanimiva teorija o »pravih« in »predmetnih« lastnostih komponent družbenih sistemov, ki sta jo formulirala Teune in Mlinar v svoji teoriji razvojne logike družbenih sistemov že pred tremi desetletji (Teune in Mlinar, 1978: 38). Terminologija je tukaj sicer nekoliko zavajajoča, kajti v bistvu gre pri obeh vrstah »lastnosti« za različne oblike *predmetnosti*, le da gre pri »pravih« za *idealno*, pri »predmetnih« pa za *materialno* predmetnost. Vsekakor pa uspe avtorjema na osnovi gornje distinkcije elegantno pojasniti prehod iz industrijske družbe, ki jo razumeta kot »interakcijsko«, v družbo informacij, ki jo označujeta kot »transakcijsko«.

Pri tem izhajata iz ugotovitve, da informacija ni nujno vezana na določeno mesto v prostoru, niti na določenega lastnika, temveč se lahko neomejeno širi v prostoru ter prenaša od lastnika do lastnika, ne da bi jo prejšnji lastnik izgubil, če jo pridobi drugi. Iz tega pa izhajajajo povsem nove posledice v lastninskih odnosih in družbenih odnosih sploh. Ob tem se seveda znova spomnimo na Marxa, saj vemo, da so »produkcijski« odnosi zanj predvsem *lastninski* in da vidi ključni problem kapitalizma prav v privatni lastnini produkcijskih sredstev. Sicer pa se tukaj informacijska problematika tesno prepleta z *ekološko*. Naravne dobrine, kakršni sta voda in zrak, se namreč podobno kot informacije ne vežejo na določenega lastnika in so v sodobni ekonomiji, ki temelji na privatni lastnini, prav zato žrtev brezobzirnega ropanja in uničevanja.

Osrednji pojav, s katerim imamo opravka v današnjem družbenem trenutku, je po eni strani naraščanje vloge *predmetnih* dejavnikov v primerjavi z vlogo personalnih, po drugi pa naraščanje vloge *idealnih* v primerjavi z vlogo materialnih. Spremembe v stvarnosti pa seveda povzročajo tudi spremembe v gledanju nanjo: odtod nove koncepcije v znanostih o človeku, o katerih smo pravkar govorili.

Toda implikacije družbenih sprememb so tudi širše, ne zajamejo samo znanosti o človeku, temveč tudi človekovo razumevanje sveta kot celote, o čemer bo govor v naslednjem poglavju.

Znanosti o svetu

Začetnik moderne evropske znanosti, za razliko od srednjeveške, je vsekakor *Kopernik*. Kopernikovo odkritje, da Zemlja ni središče sveta, temveč samo eden od planetov, lahko resnično primerjamo s kamnom, ki pade v ribnik, nakar se valovi širijo na vse strani. Ne gre namreč samo za odkritje nekega dejstva, temveč za odkritje *načela*, ki postane vodilo vsemu znanstvenemu raziskovanju. Pri svojem opazovanju zvezd je Kopernik upošteval položaj in gibanje Zemlje ter tako vzpostavil *kopernikansko načelo*, ki pravi,

da človek nima nekega privilegiranege položaja v prostoru, iz katerega bi lahko motril zunanji prostor, temveč se nahaja v njem tudi sam, kot njegov del, ter mora zato pri svojem opazovanju upoštevati tudi svoj lastni položaj in lastno gibanje. Na prvi pogled gre tukaj sicer samo za zamenjavo geocentričnega prostora s heliocentričnim, vendar je ta zamenjava osnova za povsem novo razumevanje *prostora samega*. Prostor po tem razumevanju sploh nima več tega ali onega središča, ni niti geocentričen niti heliocentričen, temveč *acentričen*, homogen ter izotropen, kar pomeni, da so vse točke in vse smeri gibanja v njem, vključno s položajem in gibanjem opazovalca, enakovredne in torej relativne. Kopernik je prostor *demokratiziral*, prevladal je *hierarhični* prostor, v središču katerega sedi Bog-stvarnik ali človek-opazovalec. Na tej osnovi je izoblikoval Newton pojem *absolutnega* prostora, kot »božjega sensorija«, nekakšnega utelešenja božje vsepričužnosti.

Vendar pa Newton ne pojasni zveze med prostorom in *časom*, niti njune skupne povezanosti s snovjo in energijo. Te probleme razreši šele Einstein s svojo specialno in splošno teorijo relativnosti, po kateri nista prostor in čas nič drugega kot specifične konfiguracije snovi v energetskih poljih ter spremembe teh konfiguracij. Prostor in čas, snov in energija tvorijo po Einsteinu eno samo celoto, pri čemer je čas, v katerem se nahaja opazovalec, enako relativen kot njegov položaj v prostoru, saj Einstein ne priznava več absolutnosti časovnega trenutka, ki bi veljal za vse opazovalce enako. Če je Kopernik prostor *demokratiziral*, ga je Einstein *oživil*, ko ga je povezal s časom, snovjo in energijo.

Iz tako vsebinsko obogatenege prostora lahko izpeljemo *razširjeno* kopernikansko načelo, po katerem niso enakovredni samo vsi *položaji* v prostoru, temveč tudi *pojavi*, ki se v prostoru nahajajo, vključno z opazovalcem samim (Livio, 2000: 29). V vsem svetovnem prostoru vladajo eni in isti naravni zakoni, se nahajajo in delujejo ene in iste oblike snovi in energije. Tudi specifične biološke, psihološke in družbene zakonitosti, ki jih srečujemo v našem svetu, lahko delujejo šele v okviru splošnih fizikalnih zakonov, ki veljajo povsod in so lahko nastale šele v specifičnih *fizikalnih* razmerah.

In res dokazuje ves razvoj moderne znanosti prav to. Ves živi svet sestoji iz snovi, ki jo srečamo že v neživem svetu, človek sam pa je samo eno od nepregledne množice živih bitij. Vrh tega pa se vse živo vzdržuje in obnavlja šele s pomočjo energetskih virov iz neživega sveta. Podobna kontinuiteta v času in prostoru vlada tudi v živem svetu samem, kajti vrste se preobražajo v nove in nove, prehranjujejo pa se z drugimi vrstami, ki živijo v njihovem okolju, oziroma so same njihova hrana. Po Darwinu je prav zahteva po prilagajanju *okolju* tisto, kar daje *smer* razvoju posamezne rastlinske ali živalske vrste. Obenem pa moramo pri tem upoštevati kopernikansko načelo relativnosti položaja opazovalca. Z vidika vrste A predstavljajo namreč »okolje« vrste B,

C, D in tako dalje, medtem ko je z vidika vrste B, C ali D nasprotno »okolje« prav vrsta A sama. Z vidika zunanjega opazovalca pa so končno vse te vrste, vključno s konfiguracijo terena, na katerem živijo, eno samo okolje, en sam biotop, v katerem potekajo neštne medsebojne povezave in vplivi.

Na osnovi spoznanja o tej širši medsebojni povezanosti organizmov in njihovega okolja je zasnoval Ernst Haeckel leta 1873 novo, posebno znanost, ki jo je imenoval *ekologija*. Predmet te znanosti ni več samo prilaganje posameznega organizma njegovemu okolju, temveč celotno omrežje organskega in anorganskega sveta, v kontekstu katerega je šele mogoče razumeti nastanek in delovanje organizma samega. Haeckel je s tem storil v biologiji nekaj podobnega kot Kopernik v astronomiji. Podobno kot je Kopernik vključil v gibanje planetnega sistema tudi Zemljo, obravnava namreč tudi Haeckel delovanje posameznega organizma znotraj celotnega ekosistema.

Toda poleg povezav *znotraj* posameznih ekosistemov moramo seveda upoštevati tudi povezave *med njimi*, njihovo medsebojno odvisnost – zlasti še danes, po radikalnih in globalnih posegih človeka v naravno okolje. Tukaj pa je v današnjem času zlasti pomemben J. E. Lovelock s svojo teorijo o »Gaji«, ki Haecklovo idejo radikalizira, saj razume celotno Zemljo kot en sam velikanski ekosistem, ki vključuje potemtakem tudi človeka (Lovelock, 1994). Podobno povezuje naravo in človeka tudi Teilhard de Chardin, biolog in teolog, v svojem *Pojavu človeka* (Teilhard de Chardin, 1978). Običajno razlikovanje med geosfero, hidrosfero, atmosfero in biosfero dopolni Teilhard z »noosfero«, pod čemer razume približno tisto, kar smo označili v prejšnjem poglavju kot »idealno« predmetnost. Sicer pa stremi po njegovem ves razvoj živega in neživega sveta, vključno s človekom, k središčni »točki Omega«, ki pomeni po eni strani združitev človeštva samega, po drugi pa njegovo združitev z Bogom.

Proces globalizacije, ki smo mu priča v sodobnem svetu, ima potemtakem po Teilhardu tudi *filozofsko* in še posebej *etično* dimenzijo. S specifično etičnega vidika pa se loteva problemov sodobnega sveta Hans Jonas (Jonas, 1984). Tradicionalna etika, ki se omejuje na kratkoročne medosebne odnose med ljudmi, je po njegovem zastarela. Spričo vse večje moči človeka nad drugim človekom in naravo ter vse večje daljnosežnosti učinkov njegovega ravnanja, ki ima vse širše prostorske in časovne implikacije ter zadeva poleg človeka vso živo in neživo naravo, nam je danes po njegovem potrebna dolgoročna *etika odgovornosti*, ki ne zajema samo sočloveka, temveč celotno, živo in neživo naravo. Ekonomsko, politično, socialno, kulturno in ekološko globalizacijo mora torej spremljati tudi etična. Obenem pa Jonas odločno zavrača lepodušniško etiko »dobrih namenov« in poudarja, da je za etično ravnanje potrebno tudi *znanje* in sposobnost predvidevanja. Iz tega izhaja odgovornost posameznika, da si pridobiva in širi znanje, kot

tudi odgovornost znanstvenika, da širi in pogloblja znanje, ki naj omogoči etično ravnanje človeka.

Ne gre torej samo za povezavo znanosti o človeku in znanosti o svetu, niti samo za povezavo znanosti in filozofije, temveč predvsem za povezavo znanja in dejanja, teorije in prakse. V spletu tako široke zastavitve problema pa lahko širše ovrednotimo tudi pomen Mlinarjeve knjige.

K ekologiji človeka

Knjiga, o kateri je govor, je šele prvi del široko zasnovane raziskave, ki nosi naslov *Življenjsko okolje v globalni informacijski družbi*. Pri tem je pojem »življenjskega okolja« vsekakor blizu pojmu »predmetnosti«, kot smo ga opredelili v prvem poglavju, pojem »globalno informacijske družbe« pa omeji raziskavo na dvoje dandanes najaktualnejših družbenih problemov – problem globalizacije ter informatizacije. Šele v tem okviru je mogoče razumeti naslov knjige same, ki se glasi *Prostorsko časovna organizacija bivanja: raziskovanje na Koprskem in v svetu*.

Ob tem je potrebno kratko pojasnilo. Ko bralec odpre knjigo in začne brati predgovor, se namreč že takoj na začetku sreča s *prostorsko sociologijo*, kot posebno znanstveno panogo, ki jo je zasnoval Mlinar sam. Poprej smo gojili na tedanji FSPN »sociologijo lokalnih skupnosti«, kot vsekakor pomembno področje raziskovanja – vendar je raziskovanje samo prav kmalu preraslo mejnike, ki so mu bili s tem postavljeni. Pojem prostora je pač širši od pojma lokalnosti, ki se nanaša samo na določeno *mesto* v prostoru. Vendar obeta bralcu že sam naslov knjige dokaj bogatejšo vsebino od prostorske sociologije same. Poleg prostora kot takega nastopata namreč tukaj tudi *čas* ter *organizacija* prostora. Pa menda ne velja tudi tukaj tisto staro svetopisemsko reklo o novem vinu, ki razganja stare mehove?

Ob terminu »prostorska sociologija« se nehote spomnimo na Newtonov absolutni prostor. Videli pa smo, kako je Einstein prevladal Newtonov pojem absolutnega prostora s tem, da ga je po eni strani povezal s časom, po drugi pa strukturiral kot konfiguracijo snovi ter energetsko *polje*. Zanimivo je tudi, da se je uveljavil pojem polja v približno v istem času tudi v psihologiji, za kar je zaslužen predvsem Kurt Lewin s svojo »topološko« psihologijo. Slednje so kasneje preimenovali v »ekološko«, s čimer je obenem nakažana povezava med fiziko, biologijo in znanostmi o človeku, o kateri smo že govorili. V novejšem času je uvedel Trstenjak to panogo psihologije tudi na Slovenskem (Trstenjak, 1984). Ob tem se nam kar sama od sebe ponuja analogija z ekološko *sociologijo*. Sicer so že danes uveljavljeni termini, ki pomenijo približno isto, kot na primer socialna ekologija, okoljska sociologija, oziroma sociologija okolja. Ti termini se nam zdijo manj ustrezni, vendar bi nas razprava o tem zapeljala predaleč.

Podobno bi lahko govorili tudi o ekološki zgodovini, kot jo srečamo pri Jaredu Diamondu (Diamond, 2008), o ekološki arheologiji, o ekološki ekonomiji – skratka, o različnih znanostih v okviru *ekologije človeka*, kot neka- kšnem osrednjem področju raziskovanja, ki povezuje znanosti o človeku na eni strani in znanosti o svetu na drugi.

Je torej tisto, s čimer se srečujemo pri Mlinarju, pravzaprav »ekološka sociologija«? No, besede so končno samo besede. Kot opozarja Karl Popper, je treba pri določitvi pomena neke besede izhajati iz pojma, ne pa iz besede same. Če nam je pojem jasen, potem je beseda, s katero ga označimo, končno samo stvar konvencije (Popper, 1957/II: 21). Vsekakor pa lahko z gotovostjo trdimo vsaj to, da »prostor«, kot ga razume Mlinar že od vsega začetka, nikakor ni »newtonovski«, temveč izrazito »einsteinovski« oziroma »ekološki« prostor.

Sicer pa z vsem tem nismo prišli še niti do konca naslova Mlinarjeve knjige, temveč šele do podnaslova, ki se glasi *Raziskovanja na Koprskem in v svetu*. Široka tematska zasnova, iz katere Mlinar izhaja – problematika globalizacije ter informatizacije – se tukaj skoncentrira na eno samo točko, eno samo prostorsko žarišče, ki naj služi za preizkus teorije, za središče medna- rodnih primerjav in hkrati za izhodišče novih teoretskih razmislekov.

Nepoučenemu bralcu, ki ne pozna stila Mlinarjevega dela, se bo zdel ta pristop morda nekoliko nenavaden. Posameznik pač ne more obvladati vsega, sploh pa imamo ljudje različne sposobnosti ter interese. Zato se neka- teri omejujejo na teorijo, drugi na empirijo. Nekateri se ukvarjajo s širokimi mednarodnimi primerjavami, drugi študirajo morda vse življenje en sam specifičen primer. Nekateri zanima »čisto« spoznanje, druge predvsem praktična aplikacija. Toda Mlinarju so take delitve tuje. Plodnost raziskova- nja izhaja po njegovem nasprotno prav iz konfrontacije, iz povezave najra- zličnejših razlaskovalnih pristopov. V že omenjeni razpravi o razvojni logiki družbenih sistemov, ki sta jo napisala skupaj s Teunejem, ga srečamo kot naravnost asketskega teoretika, ki obravnava družbeno problematiko kar najbolj posplošeno in strogo razumsko; po drugi strani pa se vedno znova loteva empiričnih študij na terenu, kot na primer v Velenju, Ljubljani, Novi Gorici in sedaj v Kopru. Pri tem skuša biti skrajno konkreten, celo anekdo- tičen. Ne zadovoljuje se z anketami, temveč izvaja tudi osebno poglobljene intervjuje z množico različnih ljudi, predstavnikov različnih družbenih sku- pin, ki jih pestijo različni problemi. Obenem pa v svojih individualnih študi- jah razmišlja o njihovih širših implikacijah, jih jemlje kot posebne primere, v katerih se izražajo splošnejše družbene zakonitosti. Tako nosi na primer njegova velenjska študija naslov *Ljudje v novem mestu*, njegova novogoriška pa *Humanizacija mesta*. Ne sprašuje se torej samo o Velenju ali Novi Gorici, temveč si hkrati postavlja *načelno* vprašanje, kako se znajdejo ljudje v nekem novem mestu, oziroma kako humanizirati mestno okolje.

Že v samem naslovu Mlinarjeve knjige je torej nakazana tako bogata vsebina, da bi moral tisti, kdor bi jo hotel podobneje komentirati, napisati vsaj tri nove. Zato naj se na tem mestu ustavim samo pri enem od obravnavanih problemov – ki pa je po mnenju Koprčanov samih *ključnega* pomena za razvoj njihove občine. Na strani 140 naše knjige stoji grafikon, da je po njihovem največji problem v njihovem lokalnem okolju *promet*. Kar je seveda problem vseh modernih družb, zlasti še glede na ločenost delovnega mesta od bivalnega okolja. Pri tem se zanašamo predvsem na osebni avtomobil, ki pa je seveda danajski dar. Po eni strani sicer omogoča obvladanje prostora, po drugi pa blokira prostor sam ter je eden najhujših onesnaževalcev in uničevalcev okolja. Plodna zemlja izginja pod asfaltom, družabni prostori v mestih so zastavljeni z goro pločevine, sprehajalci se morajo neprestano ustavljati pred semaforji ali umikati avtomobilom. Celo hrana, ki naj bi bila namenjena človeku, ki marsikje strada, se predeluje v avtomobilsko gorivo, kar priča tudi o *moralnem* propadu sodobne ekonomije. Kljub temu pa se proizvodnja avtomobilov ekonomsko večinoma splača, saj niti kupec niti prodajalec ne nosi ekoloških stroškov, ki izhajajo iz produkcije ter uporabe izdelka.

Vse to se dogaja prav danes, v dobi informatike, ki odpira neslutene možnosti za premagovanje prostorskih razdalj z elektronsko komunikacijo. Prav tako ne gre zanemariti javnega prometa, ki smo ga nekoč celo že imeli, pa ga je spodrinil ravno osebni avtomobil. Da bi lahko reševali prometne zagate z javnim prometom, menijo kar tri četrtine anketiranih Koprčanov. Da niti ne govorimo o povratku k prvotnemu, naravnemu načinu gibanja, s katerim si je človeštvo tisočletja ohranjalo zdravo telesno kondicijo. Toda...

Vse to ima namreč širše ozadje. Saj se tudi EU najbrž ni razširila na vzhod samo zato, da bi nas odrešila komunizma, temveč predvsem zaradi širjenja na vzhodnoevropske trge, pri čemer avtomobilski pač ni bil na zadnjem mestu. Polagoma pa se je zasitil tudi ta, produkcija je naraščala hitreje kot potrebe in kupna moč, odtod ekonomska kriza. Aziatom in Afričanom se namreč dandanes še vedno bolj splača prodajati tanke kot pa avtomobile. Odtod tudi vsiljivost reklam: kapital skuša namreč zdraviti bolezen z natanko tistim strupom, ki je povzročil bolezen samo. *Fiat negotium, pereat mundus!* Neki priznan strokovnjak si je privoščil ondan celo nesramno izjavo, da smo Slovenci *hoteli* kapitalizem in ga sedaj pač imamo. Ne, tega resnično nismo hoteli, kot tudi klerikalizma ne. Želeli smo si samo drugačen *socializem*, socializem s človeškimi in ne več s partijskim obrazom. Leta 1984, torej še v času socializma, se je zavzemalo 63 %, torej večina anketiranih Slovencev za *zmanjšanje* razlik v osebnih dohodkih, leta 1996 pa je bilo enakega mnenja že 73 % (Hafner-Fink, 1999: 180; prim. tudi Makarovič, 2009: 250ss.). Težko bi torej trdili, da smo bili Slovenci kritični do socializma s »kapitalističnega« stališča – še manj pa, da je kapitalizem izpolnil ta naša pričakovanja. Pač pa so si kapitalizma želeli partijski privilegiranci, ki so videli v »lastninjenju«

ugodno ekonomsko priložnost. Kar poglejmo, kako zlahka so pozabili svoj marksizem in se prelevili v kapitaliste!

Toda brez Marxa seveda ne gre. V sodobnem kapitalizmu imamo namreč opravka s klasičnim neskladjem med razvojem produkcijskih sil na eni strani in razvojem produkcijskih odnosov na drugi, o katerem govori prav Marx. Na neki točki doseže razvitost produktivnih sil po njegovem kritično točko, ko začne zavirati razvoj proizvodjalnih odnosov in s tem svoj lastni razvoj. Izhod iz te zagate pa je po Marxu pač *revolucija*. Ob tej besedi pomislijo nekateri ljudje, tudi sicer zelo pametni, predvsem na povojne poboje in podobne nečednosti. Toda v resnici ni revolucija nič manj in nič več kot tisto, kar pove že beseda sama, se pravi družbeni obrat ali preobrat, preoblikovanje družbenih odnosov. Tak preobrat je lahko seveda tudi krvav. Taka je bila denimo Cromwellova revolucija; toda v »slavni revoluciji« (*glorious revolution*), ki je sledila tej, ni bila prelita niti kapljica krvi. Podobno kot ne v češkoslovaški »žametni« revoluciji. Sama po sebi je revolucija prav tako malo krvava kot »revolucija« Zemlje, o kateri govori Kopernik v svoji znameniti razpravi *De revolutionibus orbium celestium*. V revoluciji lahko vidimo preprosto izraz človekove družbene *ustvarjalnosti*, ki jo je mogoče postaviti ob bok njegovi *predmetni* ustvarjalnosti, ustvarjalnosti pri obvladovanju narave. Seveda pa revolucije ne izčrpajo celote človekove družbene ustvarjalnosti, temveč so, podobno kot odkritje Kopernika, samo *izjemne* ustvarjalne eksplozije, ki jih omogoča šele neprestano delovanje najrazličnejših posameznikov in družbenih skupin v njihovem vsakdanjem, običajnem življenju. In prav odkrivanje tega podtalnega tlenja in snovanja v družbenem humusu, nezaznavnega površnemu opazovalcu, je ena od najpomembnejših nalog družboslovca.

S tem pa smo že pri témi *druge* Mlinarjeve knjige, ki naj bi nadaljevala in nadgradila prvo. Tukaj naj bi šlo namreč prav za ustvarjalnost, kot človekov *odziv* na razmere v njegovem okolju. Človek namreč ni samo produkt okolja, temveč sprejema in zavrača svoje okolje tako ali drugače ter ga po svoje preoblikuje. Videli smo namreč, da se človek razlikuje od živali ravno po tem, da ne živi več v naravnem, temveč v humaniziranem, od njega samega oblikovanem okolju. V tej knjigi naj bi se torej avtor obrnil znova k *človeku* in tako sklenil večni krog součinkovanja med njim in naravo.

Tako ga vsaj razumem jaz sam. Toda pustimo se presenetiti. Zdravko Mlinar je pač Zdravko Mlinar. Ta neutrudni raziskovalec, nenehno išoč in vrtajoč, utirajoč nove poti.

Še tole. Na prvi pogled je pričujoči prispevek dokaj heterogen, se loteva različnih problemov in sklicuje na avtorje, ki nimajo za površnega opazovalca nič skupnega. Toda stvar je pač v tem, da je svet celota. Zato se lahko približamo razumevanju posameznih dejstev šele tako, da jih obravnavamo v kolikor le mogoče širokem kontekstu. »*Das Wahre ist das Ganze*«, kot ugotavlja Hegel v uvodu k svoji *Fenomenologiji Duha* (Hegel, 1952: 21).

LITERATURA

- Diamond, J. (2008): *Puške, bacili in jeklo*. Tržič: Učila International.
- Hafner-Fink, M. (1999): *(Attitudes to) Social Inequality in the Process of Transition from Socialism: Comparing Slovenia to Bulgaria, Czechoslovakia, East Germany, Hungary, and Poland*. Toš N. et al. (ur.), *Modern Society and Values: A Comparative Analysis based on ISSP Project*. Mannheim: FSS, University of Ljubljana – ZUMA.
- Hegel, G. W. F. (1952): *Phänomenologie des Geistes*. Hamburg: Felix Meiner.
- Jonas, H. (1984): *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Livio, M. (2000): *The Accelerating Universe. Infinite Expansion, the Cosmological Constant, and the Beauty of the Cosmos*. New York etc.: John Wiley & Sons.
- Lovelock, J. E. (1994): *Gaja: nov pogled na življenje na Zemlji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Makarovič, J. (2009): *Stvarjenje človeka: antropologija ljubezni*. Maribor: Litera.
- Marx, K. (1986): *Kapital. Kritika politične ekonomije I/1*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, K. in Engels, F. (1969ss.): *Izbrana dela v petih zvezkih, I–V*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Popper, K. R. (1957): *Die offene Gesellschaft und ihre Feinde, I–II*. München: Francke Verlag.
- Teilhard de Chardin, P. (1978): *Pojav človeka*. Celje: Mohorjeva družba.
- Teune, H. in Mlinar, Z. (1978): *The Developmental Logic of Social Systems*. Beverly Hills/London: Sage Publications.
- Trstenjak, A. (1984): *Ekološka psihologija. Problemi in perspektive*. Ljubljana: ČGP Delo.